

lú, vékony falú, fekete, fényezett, szép kidolgozású darabon a csernyahovi kultúra edénművességének hatása fedezhető fel.¹⁹

Az előbbihez hasonló fekete fényezés két gömbtestű edényen is előfordul, az egyik egy övsávós, vállán besimításokkal díszített példány (VI.T/1.),²⁰ a másik pedig egy firkált simítású, egyedi formájú darab (VI.T/3). Ez az edénytípus szintén gazdasági funkciót tölt be, a provinciális anyagban²¹ és a szarmata edénművesség körében is megtalálható. Egyes típusaikat Párducz a hunkori edénművesség vezető formái közé sorolja.²² A tiszaföldvári anyagban előfordulnak lapos, tálszerűen kiszélesedő, ívelt oldalú (VI.T/4-5.), és bikónikusan megtört profilú változataik is (VI.T/6-8.). Jellegzetesek a szintén szögletes profilú, hasonló övsávós gömbtestű edények is (VI.T/1-2.).

A gyorskorongolt edények egyik igen fontos csoportját alkotják a *korsók*, bár Tiszaföldváron aránylag kevés — vagy kevés jellegzetes — példányuk volt megtalálható. Az egyfülűek közül legjellemzőbb az enyhén kihajló peremű, széles szájú, ún. körte formájú típus, ahol a fül a peremből, vagy közvetlenül a perem alól indul ki (II.T/1-3.). Érdemes kiemelni a II.T/4. sz. korsót, melynek sajnos csak a felső töredéke került elő. Ennek nyakhajlásában bordadísz található — ún. galléros nyakú — ebből indul ki a kissé ovális keresztmetszetű fül. Párducz²³ és Alföldi²⁴ is a hunkori vezető formák közé sorolja ezt a típust és „murga típusnak” nevezi, melynek előzményei a helyi és a csernyahovi formák között keresendők. Elterjedésük kimutatható Pannóniában,²⁵ és nagy számban megtalálhatóak Morva területén is, ahol Tejral az 5. sz. közepénél későbbre is keltezi egyes példányaikat.²⁶ Eltérő formájú, de hasonló nyakkiképzésű korsók a gepida anyagban is találhatóak.²⁷

A már említett kiöntőcsöves korsókat a kétfülűek közé kell sorolni, ugyanis a tiszaföldvári két darab esetében a fogantyúként is használt kiöntőcső mellett még egy szokásos fület is kiképeztek. Ez csaknem egyedülálló megoldás az eddig ismert anyagban, amit egyelőre ezeken kívül csak a Szolnok-szandai példányról lehet feltételezni, ahol a Párducz Mihály által közölt rajzon is látható,²⁸ hogy az egyik fülből kiöntőcső kezdeménye indul ki. Ezért ebben az esetben a szerző véleményétől eltérően nem egyszerű kétfülű, hanem kiöntőcsöves korsóról van szó. A Tiszaföldvári két darab néhány szempontból különbözik egymástól, az egyik „párnás” nyakkiképzése inkább a „murgai kör” felé mutat (I.T/1., ez egyébként téglaszínű, a vállán besimításokkal), a másik tölcésesen kihajló pereme, s még inkább fekete felületi fényezése a csernyahovi kultúra edénművességének hatására utal (I.T/2., ennek nyakán és vállán besimított és beszurkált díszítések találhatóak). A többi tiszaföldvári kétfülű korsó legtöbbje a körteformájú alaptípus különböző változata. Fülük minden

esetben a peremből indul ki és a vállhoz csatlakozik. Előfordulnak ezenbélül kisebb formai változatok: meredek és ívelt nyakkiképzés, szűkebb, vagy szélesebb szájníylás (I.T/3-6.). Eltérő típust képvisel és mindenképpen kiemelendő az I.T/7. sz. korsó, mely különösen szép, érdekes formájú edény. Magas, felső harmadban öblösödő, szögletes profilja, fülkiképzése, azonkívül sötétszürke, miatt felülete, anyaga egyaránt idegen a helyi fazekastechnikáktól, valószínűleg a Kárpát-medencétől keletre készülhetett.

Import kerámia elenyésző mennyiségben fordult elő az anyagban, mindössze négy tál (ebből kettő mortárium²⁹) és egy egy érdekes formájú, amphora-szerű mázas edény sorolható ide (II.T/5.).

Az edények felületkezelése, díszítése is igen változatos. Legáltalánosabb felületkezelési technika az edények égetés előtti simítása. Hombárok, kishombárok, gömbtestű edényeken, tálakon, korsókon egyaránt alkalmazták. Ezzel az edény nemcsak tetszetősebb lesz, hanem minősége is javul. Korsókon, hombárok, gömbtestű edényeken kb. két ujjnyi sávban belül is megtalálható a simítás, a tálakat pedig általában belül is teljes egészében simították. Szintén gyakran alkalmazott megoldás az edények külső felületére felvitt agyagbevonat, korongolt és — nagyméretű — kézzel formált edények esetében egyaránt. A hombárok, hombárok, gömbtestű edényeknél általában az eredetnél világosabb szürke árnyalatot használtak — bár itt ritkábban fordul elő ez a felületkezelés —, gömbtestű edények esetében — ahol ez gyakoribb megoldás — leginkább a tojáshej színű angobe-os bevonatot alkalmazták.

Díszítő elemek közül először a plasztikus díszítésekről kell szót ejteni — pl. borda, hornyolás, bevagdolás — melyek egyben az edények profilját is alakították. Leggyakrabban közvetlenül a perem alatt, de mindenképpen az edény felső harmadában alkalmazták a bordákat és a hornyolásokat, elsősorban tálakon, ritkábban gömbtestű edényeken, hombárok, kézzel formált edények esetében pedig a fazekakon. Emellett legáltalánosabb díszítés a besimítás, ami szinte mindegyik edénytípusnál előfordul. Hombárok a vállat díszítették zeg-zug vonalas, hálómintás, vagy ferde vonalköteges besimított mintákkal, melyeket mindig vízszintes bordák, bekarcolások, vagy simítások fognak közre. Korsókon mind az egy-, mind a kétfülű típusoknál általános a nyak, esetleg a váll függőleges simítása, vagy besimítása, az edény alsó felén pedig ugyanez ismétlődik vízszintes irányban, a kettő között, a vállon pedig előfordul besimított hullámvonal dísz is. Tálak külső oldalán ritkán fordul elő besimítás, érdemes azonban kiemelni az V.T/1. sz. tányért, melynek külső felületén egy körbefutó besimított hullámvonal-dísz látható, belsejében pedig egy szintén besimított sárkány-szerű motívum.³⁰ Több eset-

ADATOK A KÉSŐSZARMATA-HUNKORI KERÁMIA KÉRDÉSÉHEZ

FÜLE PIROSKA

Az 5. század a Kárpát-medence politikai és etnikai viszonyaiban egyaránt jelentős változásokat hozott. A politikai erőviszonyok többszöri átalakulását — melyeket rendelkezésünkre álló kis számú írott forrásainkból nagyjából nyomon tudunk követni — kísérő etnikai változásokat szinte kizárólag a régészet segítségével lehet felvázolni. A század legelején bekövetkező ún. „hun pánik” az addig a barbaricum területén élő népek jelentős részét besöpörte a birodalmon belülre, nem tudni azonban pontosan — vagy legalábbis erősen vitatott kérdés — hogy milyen hatással van az itt maradt népekre a hunok tényleges beköltözése a Nagy Magyar Alföldre, és egyáltalán mely népek, vagy kisebb népcsoportok azok, melyek itt maradhattak.

A hun központi ordunak a Dél-alföldre való áthelyezése, és a hunok bukása és keletre menekülése között — a legjobb indulattal kiszámolva is — mindössze 25–30 év telt el (425–455), ez jelenti tehát a Kárpát-medencében a tényleges hunkort. A korszak régészetében pedig ez okozza a nehézséget, ugyanis ennek a rövid időszaknak kell meghatározni az anyagi kultúráját, ráadásul egy olyan időszakban, amikor az erős kulturális kölcsönhatások miatt az egyes népcsoportok hagyatékaik nem különböznek jelentős mértékben egymástól. A korszak — és a terület — beletartozik ugyanis abba az időben és térben kiterjedt kultúrkörbe, melyet a Pontus-vidéktől a Kárpát-medencéig — sőt hatásaiban még nyugatabbra is — követhetünk. Időben nagyjából egy évszázadot ölel fel, a 4. század közepétől kezdődően az 5. század közepéig, és megtalálhatóak benne a germán (csernyahovi jellegű) és az iráni hatások egyaránt.

Egyes leletcsoportok (természetesen keleti párhuzamaik alapján) segítették a kutatást abban, hogy meghatározható legyen a hunok, és ezzel összefüggésben a hunkorszak tárgyi hagyatéka a Kárpát-medencében, de a korszak néhány híresen gazdag leletegyüttese a figyelmet eddig szinte kizárólag a fémlételek vizsgálata felé fordította. Ezért nagyjából hasonló a helyzet ezen a téren, mint pl. a honfoglaló magyarság kutatásával volt a múlt század végén. Pedig egyes fontos kérdésekre — mint pl. a korszakban szerepet játszó népcsoportok szállásterületeinek pontos körülhatárolása — valószínűleg csak a kerámia anyag vizsgálatával kaphatunk választ.

Bizonyos szempontból tehát magyarázható, hogy a kutatás figyelme nem terelődött kellő mértékben e leletcsoport felé, hiszen eddig legtöbbet a korszak sírleleteivel foglalkoztak, ahol — legalábbis ebben az időszakban — kerámia csak igen kis számban fordul elő, míg a telepeken ez teszi ki a leletanyag több mint 90 %-át. De telepeket épp ezért nem is lehet biztosan a hunkorra datálni mindaddig, míg a korszak kerámia anyaga nincs egyértelműen meghatározva és rendszerezve. Ezért állhat fenn jórészt még ma is az a furcsa helyzet, hogy úgy tűnik, ebben az időszakban szinte csak temetkeztek, de nemigen laktak az emberek. Ez talán magyarázható lenne akkor, ha csak a köztudottan nomád életmódot folytató hunok éltek volna itt — bár megfontolandó az a nézet is, hogy a Kárpát-medencében nem lehet (legalább is hosszabb ideig) nomadizálni —, de tudjuk, hogy javában letelepült, és mezőgazdasági tevékenységet folytató népcsoportok is laktak ekkor erre felé, akiknek településeit meg kell, hogy tudjuk határozni. A korszak kerámiájának kutatásában mutatkozó hiányosságok azonban azért meglepőek, mivel már Alföldi András is kiemelten foglalkozik a témával hunkorszak leletanyagának meghatározása kapcsán.¹ Az ő megállapításai többnyire ma is helytállóak, bár természetesen jelentős kiegészítésekre szorulnak, hisz neki akkor még igen kis mennyiségű anyag állt rendelkezésére.

Párducz Mihály már jóval több anyaggal dolgozhatott, kerámiatipológiáját mégis főként egy temetőre építette.² Ennek ellenére igen sokféle típust, altípust, változatot határozott meg formai jegyek alapján, egyéb tulajdonságokat azonban nemigen vett figyelembe. Szükséges néhány, a témával kapcsolatos megállapításáról szót ejteni, melyek szorosan kapcsolódnak a szakirodalomban azóta kibontakozott vitához. Párducz a hunkori kerámia tárgyalásánál tulajdonképpen szarmata kerámiáról beszél, melynek előzményei szerinte — hasonlóan Alföldi András véleményéhez — a helyi és az Alsó-volgavidéki szarmatáknál, valamint a csnyahovi kultúrában és a Pontus-vidéken keresendők. Lényeges az is, ahogy a hunkort időben értelmezi, ugyanis nemcsak a tényleges hun uralom időszakát érti ezalatt, hanem a 4.sz. utolsó évtizedeitől kezdődően az 5. sz. közepéig, így tehát azt a népszerűt is hunkorinak tekinti, akik majd megérik azt. Ha figyelembe vesszük az előbbieken említett, nagyjából

egy évszázadot, és hatalmas területet felölölő egységes anyagi kultúrát, nem tekinthetjük teljesen alaptalannak ezt a felfogást, bár a feladat most már az lenne, hogy ezenbelül az időbeni és az etnikumok szerinti felosztást megtegyük. Párducz ezt az etnikailag korántsem homogén csoportot, Dél-alföldi lelőhelyükről, egységesen Tápé-Malajdok és Csongrád csoportnak nevezi,³ mely elnevezést a kutatás — kis változtatásokkal — még manapság is használ.⁴

Hasonlóképpen Bóna István is „csoportokként” határozza meg a korszak Alföldön élő lakosságát, melynek anyagi kultúrája és temetkezési szokásai azonban véleménye szerint nem szarmata-alán, hanem gepida-germán jellegű népességre utalnak. Épp ezért nála a csoportok elnevezései is némileg módosulnak, Poroshát-Malajdok-Csongrád,⁵ majd Ártánd-Malajdok-Csongrád⁶ csoportra. Ez a meghatározás azonban már Párducz „csoportjainak” területi elrendeződésétől is eltér, mivel ez az alapján véve gepida kultúra a Felső-Tiszavidéktől egészen Csongrád környékéig húzódna, majd egy 387 után bekövetkezett általános gepida támadás miatt a szarmata kultúra eltűnni látszik a Tisza-mellékről, ahol ezek nyomán új, gepida telepek, temetők jönnének létre.⁷ Bóna István véleménye szerint ezek közé tartozik többek között Tiszavalk és Tiszadob-Sziget temetője is, melyeket azonban az ásatók (Vaday Andrea, Istvánovits Eszter) másként értékelték a közelmúltban.⁸ A fegyvermellékletet (hosszú, kétélű kard, pajzsudvar, lándzsa) ugyanis nem lehet kizárólag germán jellegzetességnek tekinteni, mint ahogy a csernyahovi stílusú kerámia meglétét sem. Épp ezért *régészeti* nem igazolható, hogy a szarmata lakosság a 4. sz. vége felé eltűnt volna a Tisza-mellékről, vagyis a Tiszavalk-Tiszadob-Tiszakarát háromszög által meghatározott területről, mint ahogy az sem, hogy a hunok beköltözése után nyom nélkül eltűntek volna az Alföldről.

Annak ellenére, hogy a kérdéssel kapcsolatban Vaday Andrea utóbbi években (évtizedekben) végzett munkája jelentős előrelépést eredményezett, és mostanában is folyamatosan látnak napvilágot a korszakkal foglalkozó kutatók ásatási eredményei,⁹ jó néhány kérdés vár még tisztázásra, pontosításra. Ehhez pedig komplex, áttekinthető kutatásra lenne szükség.

A megoldás erre a vitás kérdésre valószínűleg sokkal egyszerűbb és kézenfekvőbb lesz, mint ahogy azt most az egymás ellen érvelő kutatók látják. Véleményem szerint ugyanis nem kell feltétlenül a két — ugyan teljesen eltérő eredetű — nép valamelyikének teljes kipusztulásával, ezzel egyidőben pedig a másik teljes térhódításával számolnunk, a két etnikum — akár egy harmadik népcsoport politikai irányítása, uralkodása alatt — bizonyos ideig akár igen szoros közelségben, — megkockáztatom — egymással keveredve is

élhetett, mialatt anyagi kultúrájuk, szokásaik is óhatatlanul átalakult a másik hatására. Hasonló jelenségre több példát is ismerünk, hogy csak egyet említsek: a szarmatáktól ugyancsak eltérő eredetű keleti germán nép, a vandálok két évszázaddal korábban, a Kárpát-medencébe érkezésükkor még ősi germán szokás szerint hamvasztják halottaikat, s nem sokkal később az itt élő letelepült népek, mindenekelőtt a szarmaták hatására változtatnak ezen a rítuson, és csontvázasan kezdik eltemetni halottaikat. Holott köztudottan a temetési rítus az egyik legkonzervatívabb, legnehezebben változó eleme egy nép szokásainak.

Visszatérve tehát a hunkori kerámiához, mindenekelőtt azt a területet kell közelebbről meghatározni, melynek anyagában a korszak fazekasságának jellegzetességeit a legjobban tudjuk vizsgálni. Erre az ún. Nagy Magyar Alföld látszik a legalkalmasabbnak, nemcsak azért, mert a korábbi római tartomány késői fazekasságát újabb-nagy intenzíven kutatják,¹⁰ hanem azért is, mivel a Pannóniától keletre eső részek vizsgálatát, ahol a hunkori fazekasság gyökerei keresendők, igen fontosnak tartom. Itt is pontosítani kell, azaz meghatározni egy szűkebb területet, melynek anyaga kiindulási alap lehet. Kézenfekvő, hogy a korábbi szarmata barbaricum — az ún. római sáncok által határolt terület — alkalmas a vizsgálatra, miután ez az a vidék, ami Attila székhelyét is magában foglalta.

Az Alföldön ebben az időszakban számos nép játszott szerepet a hunokon kívül — gótok, szkírek, gepidák, és iráni eredetű törzsek: helyi, ittélő szarmaták és a hunokkal bekerülő újabb alán elemek —, melyek közül az előbb említett, a korszakban igen fontos terület lakosságát szeretném majd — ha ez egyáltalán lehetséges — kerámia anyagának segítségével meghatározni.

Ennek érdekében első lépésként olyan anyagot kellett találni, melyre egy megalapozott kerámia tipológia építhető, vagyis ami megfelelően nagy mennyiségű tipikus és jellegzetes vonást tartalmaz, azonkívül pedig valamilyen módon a hunkorhoz köthető. Mindkét feltételnek megfelelni látszott Tiszaföldvár-Téglagyár telepe, illetve a telepnek egy bizonyos része (Vaday Andrea ásatása, 1976-1986, az anyagért neki tartozom köszönettel.¹¹) Az általam tárgyalt telepész a Közép- és Dél-Alföldre jellemző hosszan elhúzódó szerkezetű, ennek megfelelően nagy parcella, ezen belül sok tároló- és hulladékgyűjtő tartozik egy házhoz.¹² Ezek kerámia anyaga különösen szép, változatos, és a településeken megszokottakhoz képest igen sok edényt tartalmaz. Előkerült innen többek között két olyan kiöntőcsöves korsó, mely edénytípust a kutatás nemcsak a hunkorhoz, de több esetben a hunokhoz is köt.¹³ A keleti eredetű kiöntőcsöves korsók a Kárpát-medencében a 4. század végén – 5. sz. első felében terjedtek el, sőt némi késéssel a Morva me-

dencébe is eljutottak.¹⁴ Nálunk az Alföld középső részén több példány is megtalálható belőlük. Elterjedésüket a térkép mutatja (1. ábra), mely a szakirodalomban eddig között ilyen típusú korsókat, vagy töredékeiket tartalmazza.¹⁵ Említett etnikai besorolásukat példázza a Wien-Leopoldau 3. sz. csontvázás sírjából előkerült darab, melyet hosszú, kétélű karddal, rövid törrel, bronz- és ezüstcsattal együtt helyeztek az eltemetett harcos mellé, aki a hun sereg egyik alacsonyabb rangú tisztje lehetett.¹⁶

A tiszaföldvári kerámia anyag időrendi besorolását tehát erre az edénytípusra, illetve annak a szakirodalomban eddig meghatározott kronológiai helyzetére alapoztam. A tiszaföldvári két különleges darab (I.T/1., 2.) többek között azért is ritkaságnak számít, mivel településről ilyen épségben hasonló edény még nem került elő, itt pedig mindjárt két, egymáshoz több szempontból hasonló darab is megtalálható. Ezenkívül ennek a telepnek az esetében olyan szerencsés helyzet állt elő, hogy a két korsó segítségével kijelölhető volt a telepnek egy olyan része, mely kétségtelenül egykorú. A telep pusztulása ugyanis nem elvándorlás, hanem hirtelen katasztrófa következtében történhetett — ennek köszönhető a gazdag leletanyag, hiszen lakóinak nem volt idejük elhúrcokolni —, mely után a területet elplanírozták. Így egy edény darabjai gyakran különböző objektumokból kerültek elő, melyek anyaga ezért kétségtelenül egykorú. Ugyanígy az említett két kiöntőcsöves korsó is több gödörből került elő, ezért az ezek által összekapcsolt gödör csoport, és azok anyaga a korsókkal azonos kronológiai helyzetben van. Ez az általánosan alkalmazott régészeti módszer, vagyis, hogy a terepen végzett megfigyelések segítségével bizonyos leletanyagokat egykorúnak határozunk meg, a tiszaföldvári anyag időrendi besorolásának másik alapja.

Mindebből az is következik, hogy nem a teljes telepanyaggal dolgoztam, bár az így kijelölt rész kiteszi a telep közel 2/3-át. A teleprész, mely 35 objektumot tartalmaz, igen nagy mennyiségű és variábilis anyagot szolgáltatott (összesen 918 db. edény, ill. töredék). Az ennek alapján meghatározható kerámiaművesség főbb jellemzőit fogom röviden vázolni, de felállítható belőle egy pontos tipológia is, melynek részletes bemutatása az idő rövidsége miatt nem lehetséges.

A technikát vizsgálva megtalálhatjuk a gyorskorongolt, a lassú korongolt és a kézzel formált edényeket egyaránt. Természetesen túlnyomó többségben a gyorskorongon készült kerámia van, ezen belül legtöbb a jól iszapolt, általában szürke, ritkábban téglaszínű, esetleg sárga kerámia. Gyakori a gyorskorongolt, kavicsal soványított edény is, ezzel a technikával itt főként fazekak, esetleg fedők készültek (III.T/1-3.).

Lassúkorongon szemcsés, csillámos soványított agyagot használtak, melyből szintén főleg fa-

zekakat, azonkívül bográcsokat készítettek,¹⁷ mivel ezek az edények, hasonlóan a kavicsal soványítottakhoz kiválóan alkalmasak akár nyílt, akár fedett tűzön való főzésre. Erre egyébként a külső felületükön gyakran megtalálható égésnyomok is utalnak. Itt is és a gyorskorongon készült edények esetében is többször alkalmazták a redukciós égetést.

A kézzel formált, durva, házi készítésű kerámiák között, hasonlóan a gyorskorongoltakhoz, jó néhány edényfunkció előfordul — általában fazekak, fedők (III.T/4-7.), ritkábban tálak, poharak (III.T/8-9.) —, és ezek ugyancsak nagy számban megtalálhatóak a tiszaföldvári anyagban. Az azonban megállapítható, hogy ezeket a durvább kiképzésű edényeket inkább főzésre, ritkábban tárolásra használták, nem pedig étkezéshez, vagy tálaláshoz. El kell még mondani róluk, hogy készítési technikájuk abban is eltér más kerámiafajtáktól, hogy más a felhasznált alapanyaguk, a soványítási technikájuk és a kiégetésük is.¹⁸ Azonkívül a kézi megformálás igen sokféle egyedi variációs lehetőségre ad alkalmat az edény készítőjének, ezért minden edénytípusban számtalan variációjuk létezik, akár minden darab alkothatna külön alcsoportot.

Az anyag funkcionális megoszlását vizsgálva, fontos adatokat kapunk a telep életmódjával kapcsolatban. Megállapítható, hogy legnagyobb számban a *hombárok*, ill. töredékeik fordulnak elő (IV.T/1-4.). Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy ebből az edényből volt a legtöbb használatban, hiszen nagy méretük miatt természetesen egy hombárnak van a legtöbb töredéke. Mennyiségüket viszont azért nem lehet hozzávetőleges pontossággal sem megállapítani, mivel akár az is előfordulhat, hogy minden töredék különböző hombár darabja. Az azonban kétségtelen, hogy számuk igen magas a telepen, ami nagy mennyiségű mezőgazdasági termék tárolására utal, főként, ha figyelembe vesszük — a megelőző korszak hasonló edényeihez viszonyítva — hatalmas méretüket.

Általánosságban is elmondható az anyag jellegéről, hogy túlnyomó többségben a gazdasági funkciót betöltő edények vannak jelen, szemben pl. az étkezéshez, iváshoz, tálaláshoz használtakal. A *tálak* között is igen gyakori a nagyméretű darab, melyek szintén nem, vagy nem kizárólag étkezésre, hanem tárolásra is szolgáltak. Egyébként ez az edénytípus nyújtja a gyorskorongolt anyagban a legtöbb formai, méret- és díszítésbeli változatot, hiszen ezek használhatók fel a háztartásban a legtöbb funkcióban. Megtalálhatóak köztük a félgömbös testűek (V.T/1-3.), melyeknek magas, de egészen lapos változatuk is előfordul, azonkívül vannak egészen kihajlító peremű, „S” profilú darabok (V.T/7.), és igen nagy számban bikónikus testű tálak is (V.T/4-6.). Érdemes kiemelni az V.T/8. sz. példányt, mely meredek olda-

ben, főleg tálakon fordul elő az ún. „barbár rättherverzierung” azaz rovátkolt díszítés. Szintén általános a — leggyakrabban bikónikus testű — tálak festése, melyet mindig piros színnel végeztek, majd ezután fényezték is az edényt.

Az elhangzott rövid elemzésben természetesen kizárólag a Tiszaföldvári teleprészen megtalálható, és a korábbi korszakok alföldi fazekastechnikáitól eltérő, új jelenségeket ismertettem. Meg kell jegyezni, hogy nem minden, a lelőhelyen megtalálható típus és technika köthető kizárólag a tárgyalta korszakhoz, hiszen jó néhány edényforma korábban is ismert volt a barbaricumban. Azonban több olyan formai, technikai, díszítésbeli, vagy más megoldással találkozunk itt, amely újonnan tűnik fel az Alföldön a 4. sz. legvégén – 5. sz. elején, s innen jut majd be egy részük a volt római tartományba is. Ez a folyamatosság hozzásegít bennünket a telep etnikumának meghatározásához is. Az anyag jellegéből megállapítható —

azonkívül, hogy a telep lakói jelentős mezőgazdasági tevékenységet folytattak —, hogy gyökerei a helyi szarmata fazekasságon belül keresendők, bár jelentős hatással volt rá a keletről beáramló népcsoportok izlésvilága és fazekassága, mindezekelőtt az ún. csernyahovi kultúra.

A vizsgálat során konkrét anyagból indultam ki, mely hiteles ásatásból származik. Kronológiailag, területileg elemeztem az anyagot, az egyértelmű statigráfiai összeköthetőség alapján. Azt azonban hangsúlyozni szeretném, hogy az anyag kronológiai bekötése kizárólag régészeti módszerekkel történt, s ha az ebből levonható következtetések ellent mondanak a — főként az írott források alapján ismert — történelmi adatoknak, abban az esetben vagy írott forrásaink nem felelnek meg etnikai vonatkozásban a valóságnak (esetleg nem terjednek ki minden részletre), vagy régészeti módszereink adnak téves információkat

JEGYZETEK

- 1 Alföldi 1932., 42-58.
- 2 Párducz 1959. 333-365.
- 3 Párducz 1950., 107-116.
- 4 Nagy 1984., 208., Vörös 1982/83., 160.
- 5 Bóna 1965., 117.
- 6 Bóna 1971., 274.
- 7 Bóna 1986., 69-70.
- 8 Garam-Vaday 1990., Istvánovits 1984., 1986., 1993.
- 9 Vörös 1982-83., 1988., Lovász 1989., Istvánovits 1994., stb.
- 10 Kiss 1987-89., Ottományi 1982., Ottományi 1991., Soproni 1985.
- 11 11. Teljes egészében közöletlen, több helyen részletes közölvé belőle: Vaday 1980-81., Vaday 1982., Vaday 1985., Gablar-Vaday 1986.
- 12 Vaday 1989., 131.
- 13 Alföldi, Bóna, Friesinger, Párducz, Tejral, Werner
- 14 Tejral 1985.
- 15
 - .1 Csongrád-Kenderföldek: Párducz 1959., T.VIII/19,XI/7, XXV/3.
 - .2 Tiszalók-Rázompusztá: Párducz 1959., Abb. 335., T. XXII/5.
 - .3 Orosháza-Kristó téglagyár: Párducz 1950., T. CXXV/12.
 - .4 Szolnok-Szanda: Párducz 1959., Abb. 4.40.
 - .5 Perjámos: Dörner 1970., 16/5.
 - .6 Arad (utalás rá): Bóna 1992.
 - .7 Regöly: Mészáros 1970., 16-17., Bóna 1991., T. 17.
 - .8 Bodrogszerdahely: Polla 1969., Abb. 3/1., Abb. 6/1. Kolnik 1971., Abb. 30/3.
 - .9 Velké Nemce: Tejral 1985., Abb.18/1.
 - .10 Brno-Lysen: Peskar 1983., Abb. 2., Abb. 14.
 - .11 Lipowski Jan: Pieta 1991., Abb. 5/2.
 - .12 Strych Zámich: Peskar 1983., 184.
 - .13 Vrbov: Pieta 1988., Abb. 3. 12-13.
 - .14 Moszczenia Wyzna: Madya-Legutko-Tunia 1976., Abb.2/3. Pieta 1991., Abb. 5/1.
 - .15 Szczedrzyk: Szydłowski 1974., T. LXXVIII.I.a.
 - .16 Wítówi: Chmielewska 1957., 265-267.
 - .17 Tiszaföldvár-Téglagyár
 - .18 Wien Leopoldau: 1d. 15. jegyz.
- 16 Beninger 1936., 256-257., 260., Fig. 9., Werner 1956., 124., T. 18., Fig. 3., Párducz 1959. 360., Friesinger 1984., 131., Fig.IX/1,4., Bóna 1992., Abb. 68/4.
- 17 Részletesen foglalkozik ezzel a kerámiatípussal: Vaday 1980-1981.,31-33., Vaday 1989. 162-163.
- 18 Vaday 1989., 173-174.
- 19 Közölvé: Vaday 1985., 25-34.
- 20 Közölvé: Vaday 1985., 30-33., 7. kép/1-3.
- 21 Bónis 1942., 45-46., 48., XVIII.T.
- 22 Párducz 1959. 333-337.
- 23 Párducz 1959., 357-358.
- 24 Alföldi 1932., 43-46.
- 25 Póczy 1959., 85., Abb. 46/101-104., T. XIX/18.
- 26 Tejral 1972., Abb. 1/1-5., 3/5-6., Tejral 1985.
- 27 Pl. Szentés-Kökényzug: Csallány 1961., T. XX/2. Szöreg-Téglagyár: Csallány 1961. T.CLXXXVI/13.
- 28 Párducz 1959., Abb. 4.40.
- 29 Ezek közül két mortárium közölvé: Gabler-Vaday 1986.,27., Abb.37.
- 30 Közölvé: Vaday 1982., 120-130.

IRODALOM

ALFÖLDI

Alföldi András, Leleték a hun korszakból és etnikai szétválasztásuk. (Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung) Arch.Hung. 9 (1932)

BENINGER 1936.

E.Beninger, Germanenfunde des 5. Jahrhunderts von Wien XXI.-Leopoldau. Mannus 28. (1936.) 252-257.

BÓNA 1965.

Bóna István, Későrómai és népvándorlás korszak. in.Orosháza története. Orosháza, 1965., 114-135.

BÓNA 1971.

I. Bóna, Ein Vierteljahrhundert der Völkerwanderungszeit-Forschung in Ungarn. Acta A.H. 1971. 265-336.

BÓNA 1986.

Bóna István, Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I.in:Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, Bp. 1986., 15-91.

BÓNA 1991.

Bóna István, Das Hunnenreich Bp. 1991.

BÓNIS 1942.

Bónis Éva, A császárkori edénművesség termékei Pannóniában. Diss.Pann.II. Bp. 1942.

CHMIELEWSKA 1957.

A.Chmielewska, Groby z okresu wędrowek ludów miejscowosci Witów, pow. Leczyca. VA. 24. (1957.) 265-267.

CSALLÁNY 1961.

D.Csallány, Archäologische Dankmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454-568 u.Z.) Arch.Hung. XXXVII. (1961.)

DÖRNER 1970.

E.Dörner, Cercetari si sapatari archeologice in Judetul Arad. Materiale 9. (1970.) 445-465.

FRIESINGER 1984.

H.Friesinger, Bemerkungen zu den frühgeschichtlichen Grab und Siedlungsfunden von Wien-Leopoldau. Arch.Austriaca 68. (1984.) 127-136.

GABLER-VADAY 1986.

D.Gabler-A.H.Vaday, Terra sigillata im Barbaricum Zwischen Pannonien und Dazien. Fontes Arch. Hung. 1986.

GARAM-VADAY 1990.

Garam É.-Vaday A., Sarmatischen Siedlung und Begräbnisstätte in Tiszavalk. Comm. Arch. Hung. 1990.

ISTVÁNOVITS 1984.

Istvánovits Eszter, Adatok a Felső-Tisza-vidék 4-5. századi történetéhez a tiszadobi temető alapján. MFMÉ. 1984. 29-54.

ISTVÁNOVITS 1986.

Istvánovits Eszter, Hunkori temető Tiszadobon. Élet és tudomány, 44. (1986.) 1394-1396.

ISTVÁNOVITS 1993.

Istvánovits Eszter, Das Gräberfeld aus dem 4-5. Jahrhundert von Tiszadob-Sziget. Acta AH. XLV. (1993.) 91-146.

KISS 1987-89.

Kiss Magdolna, Besímitott kerámiák Lussonium erődjéből. JAMÉ. 1987-89., 113-127.

LOVÁSZ 1989.

Lovász Emese, Újabb adatok a római és a hunkori viselethez. HOMÉ. 27. (1988.) 1989., 501-512.

MADYDA-LEGUTKO-TUNIA 1976.

R. Madyda-Legutko-K.Tunia, Moszczenica Wyzna Province of Nowy Sacz. Recherches Archeologiques de 1975. Kraków, 1976., 39-42.

MÉSZÁROS 1984.

Mészáros Gy., A regölyi kora népvándorláskori fejedelmi sír. (Das Fürstengrab von Regöly aus der Frühvölkerwanderungszeit.) Arch.Ért. 97. (1970.) 66-92.

NAGY 1984.

Nagy Margit, A hun előretörés és a hun uralom időszaka. (IV. sz. vége - V. sz. első fele.) in: Hódmezővásárhely története. 1984., 213-221.

OTTOMÁNYI 1982.

K.Ottományi, Fragen der spätrömischen elingeläuteten Keramik in Pannonien. Diss. Arch. Ser. II. No. 10. (1981.) 1982.

OTTOMÁNYI 1991.

Ottományi Katalin, Késő római kerámia a leányfalui öröronyból. (Die keramik von Burgus in Leányfalu.) Stud. Com. 22. (1991.) 5-144.

PÁRDUCZ 1950.

Párducz Mihály, A szarmatakor emlékei Magyarországon III. (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III.) Arch.Hung. 30. (1950.)

PÁRDUCZ 1959.

M.Párducz, Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn. Arcta AH. 11. (1959.) 309-398.

PESKAR 1983.

I.Peskar, Sídlistni keramika z doby stehování národu ve Velkych Nemcicich (o Breclav) (Die Siedlungskeramik aus der Völkerwanderungszeit in Velké Nemčice (Bez Breclav) Pam.Arch. 74. (1983.) 175-223.

PIETA 1988.

K.Pieta, Die Slowakei im 5. Jahrhundert. in: Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. (Nürnberg) 1988. 385-397.

PIETA 1991.

K.Pieta, The North Carpatians at the beginning of the Migration Period. Antiquity 65. (1991.) 376-387.

PÓCZY 1957.

Klára Sz. Póczy, Keramik in: Intercisa II.Arch.Hung. XXXVI. (1957.) 29-139.

POLLA 1969.

B.Polla, Nálezy z doby rziskej a stahovania náradov v Streda na Bodrogom. ZbSNM. 9. (1969.) Historia 183-206.

SOPRONI 1985.

Die Letzten Jahrzehnte des Pannonischen Limes. München, 1985.

SZYDLOWSKI 1974.

J.Szydlowski, Trzy cmentarziska typu Dobrodzién, skiego. Rocznik Muzeum Gornoslaskiego w Bytomiu Archeologia, Zeszyt nr.11. Bytom, 1974.

TEJRAL 1972.

J.Tejrál, Die donaulandische Variante der Drehscheibenkeramik mit eingeläuteter Verzierung in Mähren, und ihre Beziehung zur Tschernjachov-Kultur. Origine et Débuts des Slaves, VII. 1972. 77-139.

TEJRAL 1985.

J.Tejrál, Spätrömische und völkerwanderungszeitliche Drescheibenkeramik in Mähren. Arch.Austr. 69. (1985.) 105-145.

VADAY 1980-81.

Vaday Andrea, Későszarmata agyagbográcsok az Alföldön. (Spätsarmatenzeitliche Tonkessel von der Tiefebene.) MFMÉ. 1980-81. 31-42.

VADAY 1982.

Vaday Andrea, Bemerkungen zur Frage der eingeläuteten Keramik mit figuralen Verzierung. Mitt. Arch.Inst. 10-11. 1980-81., 120-130.

VADAY 1989.

A.H.Vaday, Die Sarmatischen Dankmäler des Komitats Szolnok. Antaeus 17-18. (1989.)

VÖRÖS 1982-83.

Vörös Gabriella, Hunkori szarmata temető Sándorfalva-Eperjesen. (Eine sarmatische Begräbnisstätte aus der Hunnenzeit in Sándorfalva-Eperjes) MFMÉ. 1982-83., 129-172.

VÖRÖS 1988.

Vörös Gabriella, Spätsarmatische Siedlungen und Gräberfelder in der Tiefebene Südostungarn. Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Nürnberg, 1988., 133-137.

WERNER 1956.

J.Werner, Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. München, 1956.

BEITRÄGE ZUR FRAGE DER SPÄTSARMATISCH-HUNNENZEITLICHEN KERAMIK

Resümee

Mit der frühvölkerwanderungszeitlichen Geschichte und Archäologie des Karpatenbeckens haben sich die namhaftesten unserer Forscher befaßt, die für das Zeitalter charakteristischen und berühmten reichen Fundkomplexe aber lenkten die Aufmerksamkeit der Forschung nahezu ausschließlich auf die Untersuchung der Metallfunde (Waffen, Schmuck, Pferdegeschirr usw.), und so ist es meist auch heute noch. Im großen und ganzen ähnlich war die Situation auf diesem Gebiet – beispielsweise bei der archäologischen Forschung des landnehmenden Ungartums – Ende des letzten Jahrhunderts. Die zur Skizzierung der bunten und ethnisch komplizierten Karte des Hunnenzeitalters aufgrund der Keramik unternommenen Schritte werden in vielen Fällen noch immer skeptisch aufgenommen, obwohl diese Fundgruppe auch mengenmäßig geradezu prädestiniert ist, zur Beantwortung der einzelnen Fragen die meisten Informationen zu liefern. Dem Keramikmaterial wurde bislang deshalb nicht die gebührende Aufmerksamkeit gewidmet, weil man sich eher mit den Grabfunden bzw. Gräberfeldern des Zeitalters befaßte, wo Keramikfunde nur in sehr geringer Zahl vorkommen, während sie in den Siedlungen mehr als 90% des Fundmaterials ausmachen.

Das zu untersuchende Gebiet wurde von mir – ungeachtet dessen, daß die scharfe Trennlinie zwischen Transdanubien und Großer Tiefebene zur Hunnenzeit nicht mehr besteht – auf eine kleinere Gebietseinheit eingeeengt, in deren Material sich die hunnenzeitlichen Merkmale am besten untersuchen lassen. Es liegt auf der Hand, daß das frühere sarmatische Barbaricum – das von den römerzeitlichen Wällen begrenzte Gebiet – zur Untersuchung geeignet ist, da diese Gegend auch die Residenz Attilas einschloß.

Eine wirklich fundierte Keramiktypologie kann jedoch nur auf einem solchen Material basieren – wenn das Material eines Fundortes dazu überhaupt ausreicht –, das in genügend großer Menge typische und spezifische Züge aufweist. Aus diesem Grund fiel meine Wahl auf das Material eines Fundortes (Tiszaföldvár-Téglagyár, freigelegt 1976-1986 von Andrea Vaday, unpubliziert), das dem Vorgenannten entsprechend – da aus einer Siedlung stammend – sehr große Serien beinhaltet und zum anderen eindeutig an das behandelte Zeitalter zu binden ist. Hier nämlich kamen zwei solche Krüge mit Tüllenhenkel zum Vorschein, die als Gefäßtyp von der Forschung nicht nur an die Hunnenzeit, sondern auch an die Hunnen selbst gebunden werden, und diese bringen, aufgrund einer archäologischen Beobachtung, den Großteil der Siedlung in eine identische chronologische Lage.

Mit Hilfe dieses sehr interessanten Materials habe ich die Typologie zusammengestellt und die Charakteristika des Keramikhandwerks dieses Zeitalters bestimmt. Allerdings muß angemerkt werden, daß sich anhand eines einzigen Fundkomplexes – und sei er noch so reich – keine auf ein Zeitalter bezogene, lückenlose Typologie erstellen läßt. Dazu bedarf es weiterer, die ganze Große Tiefebene (ja sogar weitere Gebiete) umfassende Untersuchungen. Außerdem sollte darauf verwiesen werden, daß wir einer in der Archäologie des Karpatenbeckens beispiellosen Situation gegenüberstehen, denn es gilt, das Keramikmaterial eines etwa 25-30jährigen Zeitraumes (425-453/455) zu bestimmen. Allerdings halte ich es für wahrscheinlich, daß sich zwischen dem Keramikhandwerk des Zeitraumes der Hunnenherrschaft im Karpatenbecken sowie dem unmittelbar nachfolgenden Zeitalter keine scharfe Trennung vornehmen läßt.

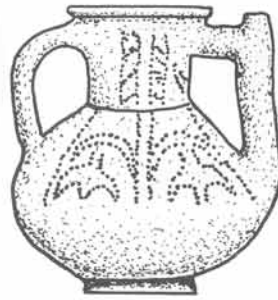
1. ábra

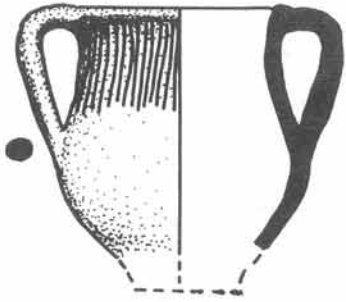
Az eddig ismert kiöntőcsöves korszok Európában
(ld. 15. jegyzet)

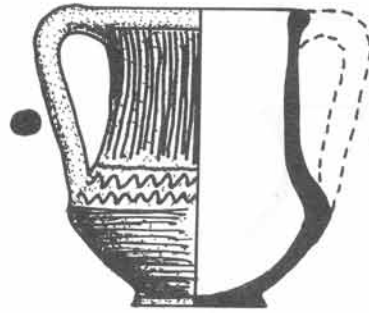
1

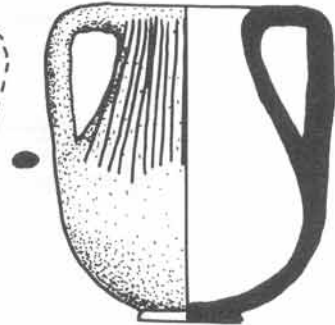
2

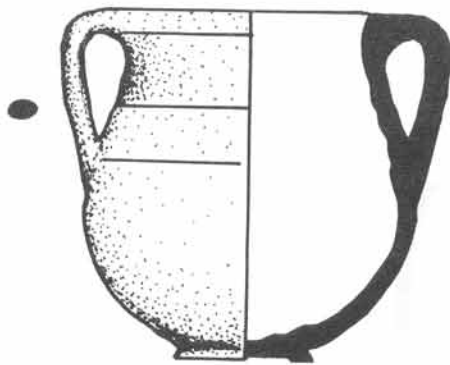
3

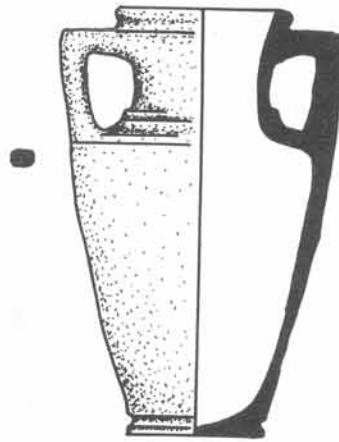
4

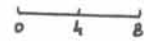
5

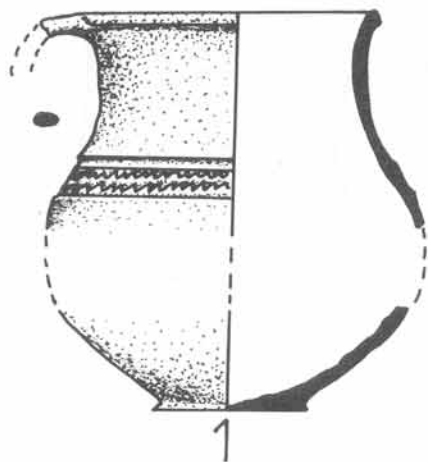
6

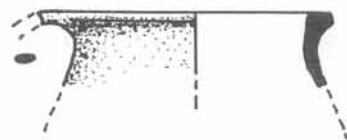
7

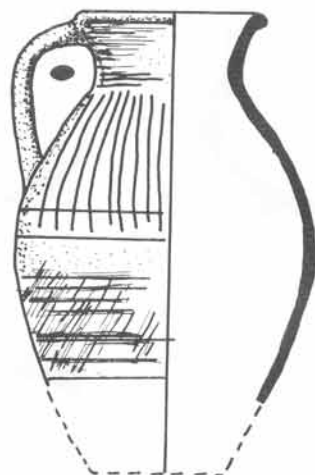
I. tábla

1

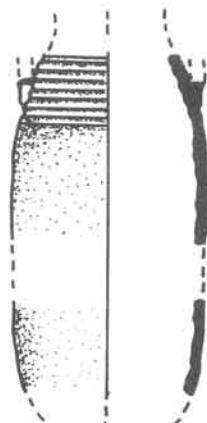
2

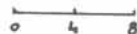
3

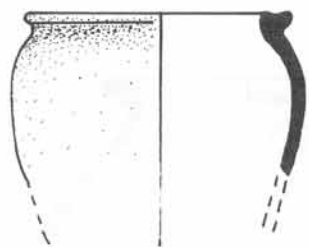
4

5

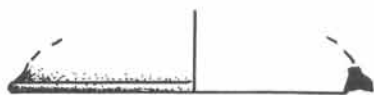
II. tábla

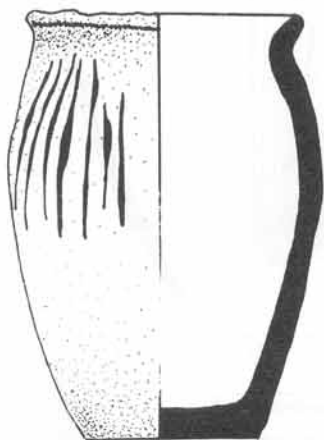
1

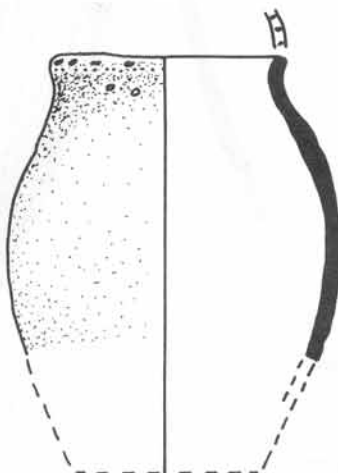
2

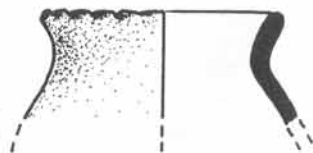
3

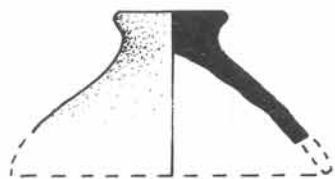
4

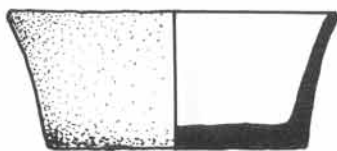
5

6

7

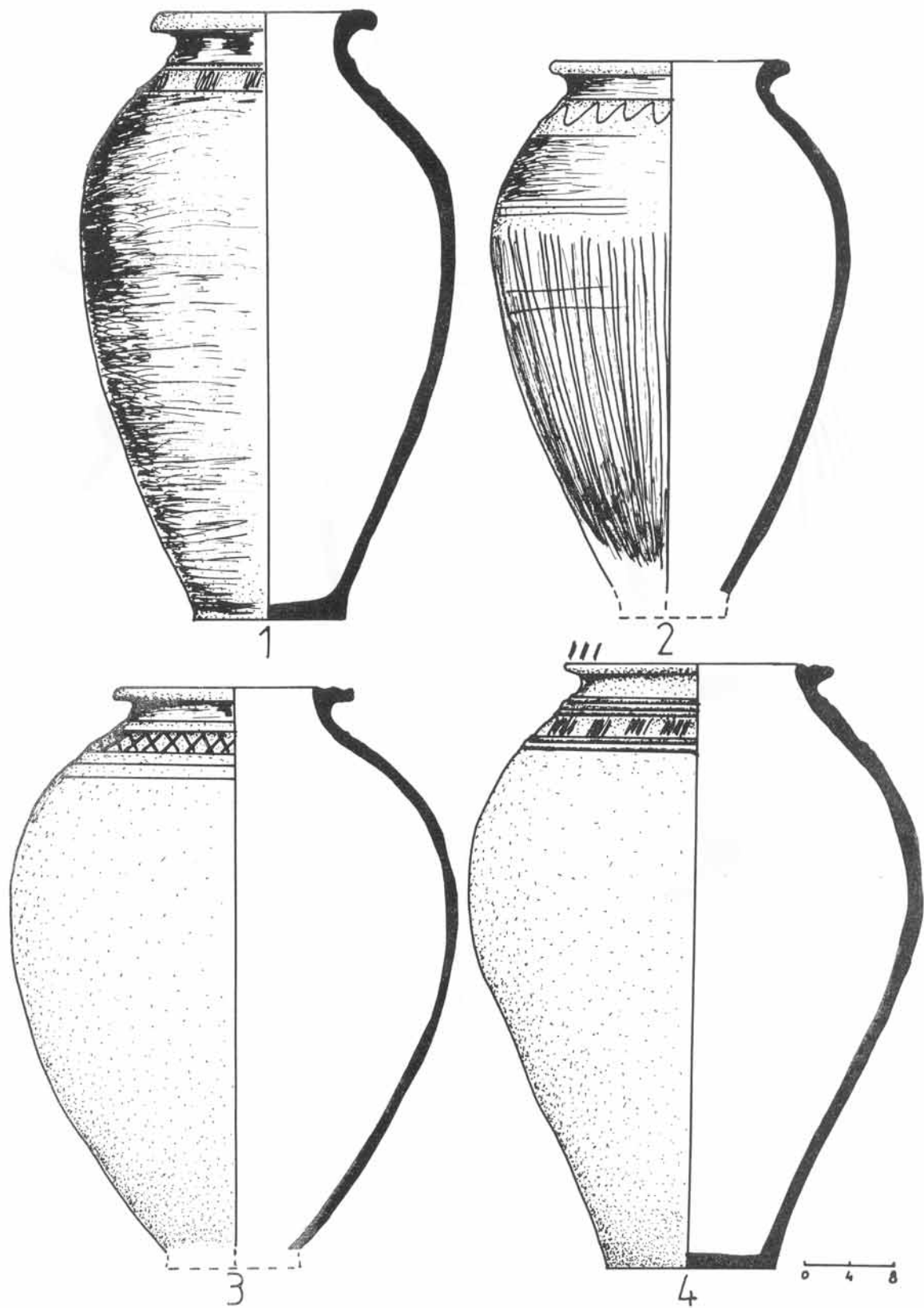
8

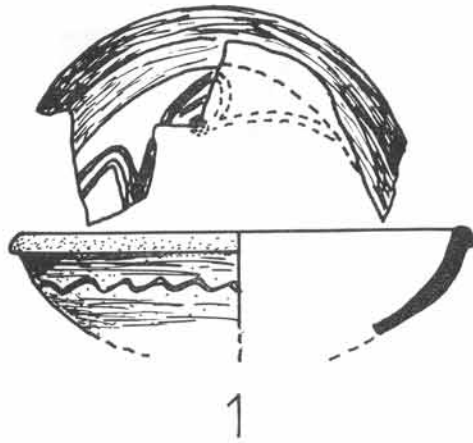
9

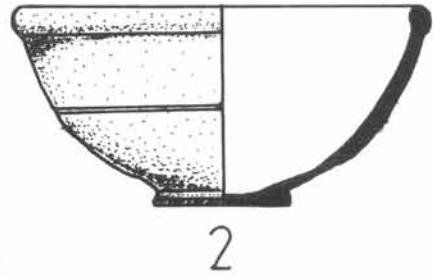
III. tábla

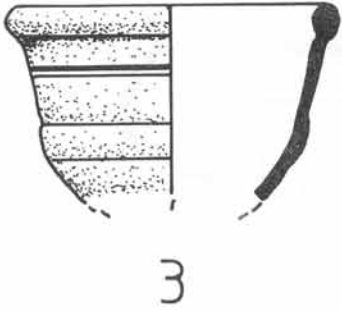
IV. tábla

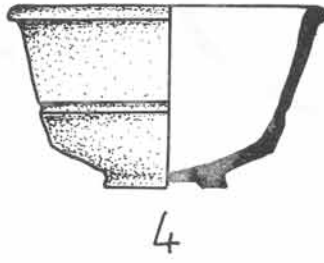
1

2

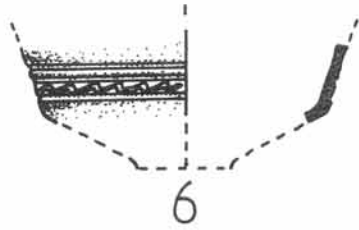
3

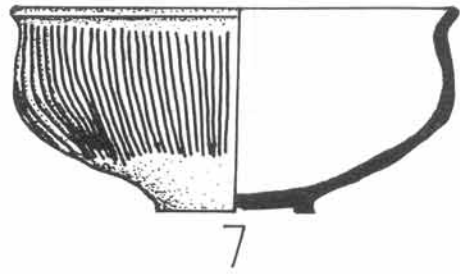
4

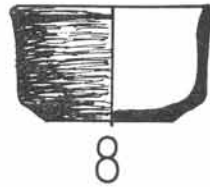
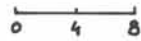
5

6

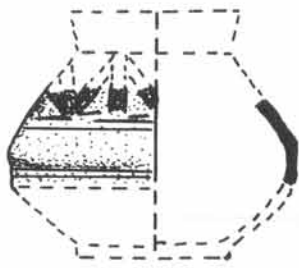

7

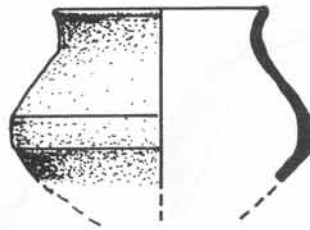

8

V. tábla

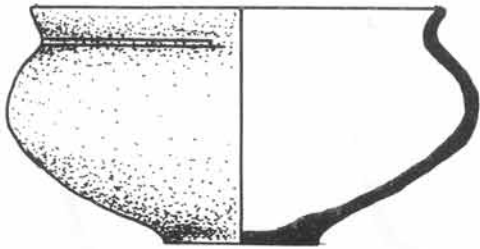
1

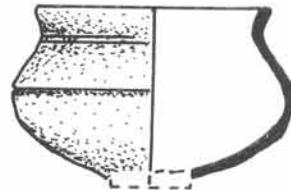
2

3

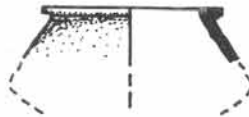
4

5

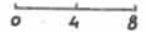
6

7

8

VI. tábla